

До питання підвищення стресостійкості судового експерта під час війни

Ірина Савченко,

Сумське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Суми, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5815-7464>, e-mail: svhndise@ukr.net

Світлана Бабич,

Сумське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Суми, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0640-1473>, e-mail: svhndise@ukr.net

Наведено фактори потенційного стресу судового експерта в умовах воєнного часу. Підкреслено роль Л. Ароцкера як новатора в дослідженні психологічної характеристики професійно значущих якостей судового експерта.

Ключові слова: професійний стрес; стресостійкість; саморегуляція; ресурсний стан.

Regarding the issue of increasing the stress resistance of the forensic expert during the war

Iryna Savchenko, Svetlana Babych

Factors of the potential stress of a forensic expert in wartime are given. The role of L. Arotsker as an innovator in the study of psychological characteristics of the professionally significant qualities of a forensic expert is emphasized.

Keywords: professional stress, stress resistance, self-regulation, resource state.

З-поміж численних наукових новаторських досліджень Л. Ароцкера було вивчення психологічних особливостей діяльності судового експерта. У дослідженні, проведеному під його керівництвом почеркознавцями Харківського та Київського НДІСЕ, висвітлені питання психологічної характеристики професійно значущих якостей експерта (соціально-етичних, психологічних, професійних) у його діяльності на стадіях роздільного та порівняльного дослідження [1]. У статті «Про етику судового експерта» Л. Ароцкер крізь призму складових етики судового експерта торкається питання попередження такого негативного деструктивного явища, як професійна «деформація» [2]. Питання дослідження стресостійкості судового експерта як дотичне до вказаної проблематики в реаліях сьогодення набуває першочергового значення.

Стрес у сучасному суспільстві став однією із глобальних проблем. Наразі чи не кожна людина шукає ефективні шляхи зниження рівня «деструктивних» впливів реальності. Війна в Україні є надпотужним психологічним стрес-фактором для людини та суспільства. Ми не маємо природного імунітету, сформованих патернів захисної поведінки, здатних захистити від стресу, що спричиняють бойові дії. Утім існують дієві психологічні правила й практики, які дають змогу зберігати ресурсний стан за будь-яких обставин.

Значна кількість ситуацій, що викликають емоційну напругу, пов'язана також із професійним стресом. Професійна діяльність судового експерта через високі вимоги до неї, особливу

відповідальність і емоційне навантаження потенційно містить небезпеку складних переживань, пов'язаних із робочими ситуаціями та вірогідністю виникнення професійного стресу.

Е. Б. Сімакова-Єфремян визначає такі «специфічні риси й умови судово-експертної діяльності», які є підставами для застосування окремих особливих норм соціального захисту судових експертів законодавством України та можуть розглядатися як складові потенційного професійного стресу: 1) складний науковий характер та інтенсивність інтелектуальної праці, її нерегульована тривалість за умов виконання невідкладних і особливо важливих завдань з експертного забезпечення правосуддя; 2) суспільно впливова за наслідками значення робота, висока соціальна відповідальність за свою роботу та її результати; 3) постійне морально-психологічне навантаження й напруженість, виконання службових обов'язків під час здійснення судово-експертної діяльності у стресових ситуаціях; 4) систематичне перебування у відрядженнях, включаючи відрядження до місць учинення злочинів під час виконання функцій судового експерта з ризиком для здоров'я й життя; 5) прояви морально-психологічного тиску, погрози та безпосередні загрозливі дії проти судового експерта у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків тощо [3, с. 37].

З огляду на події сьогодення, зазначені особливі риси судово-експертної діяльності об'єктивно доповнюються стрес-факторами, викликаними саме наслідками військової агресії РФ

та бойових дії на території України. Наразі ми можемо говорити про: 1) інтенсивність експертного навантаження за умов різкого суттєвого збільшення замовлень окремих видів судової експертизи (психолого-лінгвістичної, інженерно-технічної, військової) при незначному зменшенні інших (актуальних у довоєнний час) видів судових експертиз; 2) інтенсивність науково-методологічної інтелектуальної праці в умовах виконання невідкладних і особливо важливих завдань з експертного забезпечення швидкого, неупередженого та об'єктивного розслідування військових злочинів за відсутності спеціальних методик, алгоритмів розв'язання вказаних експертних завдань (перебування їх на стадії наукового розроблення); 3) інтенсивність морально-психологічного навантаження й напруженості, виконання службових обов'язків під час здійснення судово-експертної діяльності в умовах повітряних тривог, відключення світла, огляд об'єктів в умовах посиленого ризику (обстріли, мінування); 4) інтенсивність альтернативних пошуків розв'язання стандартних експертних завдань, зокрема судової психологічної експертизи (важливого значення набуває організація та забезпечення безпосереднього психологічного обстеження підекспертної особи в режимі відеоконференції, оскільки Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 на території України введено воєнний стан [4] та виконуються заходи із забезпечення національної безпеки й оборони України, необхідні для відведення загрози й забезпечення національної безпеки, існують об'єктивні причини та підвищений запит замовників у застосуванні таких можливостей судової психологічної експертизи, розглянутих свого часу М. О. Журавльовою [5]).

Війна — час відповідального лідерства. Складності адаптації до нових кризових умов життєдіяльності, сучасне інформаційно-технічне та соціально-політичне навантаження, відсутність можливості планувати й прогнозувати власні дії, підвищений рівень тривожності змушують людину шукати підтримки у спеціалістів, які були б спроможні приймати її індивідуальність та неординарність життєвих виборів у ситуації невизначеності. І судові експерти як особи, прирівняні законом до осіб, що надають публічні послуги [6], перебуваючи в ситуації подолання особистісного та професійного стресу, змушені перебудовувати технології власної професійної діяльності, які мають відповідати вимогам і потребам особистості,

що живе у змінених війною умовах технологізованого світу.

Усвідомлення цього чітко виокремлює необхідність кожного судового експерта максимально наблизити та спрямувати зусилля на актуалізацію аксіологічної сфери своєї особистості, що допомагає судовому експерту повернутися до повноцінного функціонування через утвердження ціннісної ідентичності на особистісному, професійному та соціальному рівнях, а також постійно спрямовувати зусилля на укріплення внутрішньої «психологічної екологічності», якот: високий рівень самодостатності особистості, позитивна структура суб'єктивної семантики суб'єкта та високий рівень його саморегуляції та самоактуалізації. Як слушно зазначає І. А. Петрова, професію судового експерта за сучасними критеріями оцінювання можна віднести до верхівки професійної майстерності, досягти якої можна лише через повний саморозвиток і максимальну самореалізацію особистості [7, с. 79]. Підтримка особистої та професійної стресостійкості є важливим доповненням указанного.

Перелік джерел посилання

1. Грузкова В. Г. Лев Ефимович Ароцкер — известный судебный эксперт и ученый (к 85-летию со дня рождения). *Ароцкерівські читання* : зб. мат-лів засідання, присвяч. 85-річчю від дня народж. видат. вченого-криміналіста Л. Ю. Ароцкера (Суми, 01—02.11.2012). Суми, 2012. 84 с.
2. Ароцкер Л. Ю. Об этике судебного эксперта. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1968. Вып. 5. С. 135—141.
3. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання удосконалення деяких положень нормативно-правових актів щодо експертного забезпечення правосуддя України. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю створення ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 07—08.11.2013). Харків, 2013. 192 с.
4. Про введення воєнного стану: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/64/2022> (дата звернення: 14.03.2023).
5. Журавльова М. О. Використання відеозв'язку під час проведення судово-психологічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар.

- наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, професора, засл. діяча науки і техніки України М. В. Салтевського (Харків, 07—08.11.2017). Харків, 2017. 240 с.
6. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 14.03.2023).
7. Петрова І. А. Наукова складова у формуванні судового експерта. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів між нар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, професора, засл. діяча науки і техніки України М. В. Салтевського (Харків, 07—08.11.2017). Харків, 2017. 240 с.

Лінгвістична експертиза текстів воєнної тематики: етичні засади

Ірина Савченко,

Сумське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Суми, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5815-7464>, e-mail: irsavchenko64@gmail.com

Ольга Сидоренко,

канд-ка пед. наук, доцентка, Сумське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Суми,
Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5507-2867>, e-mail: ol_sadd@ukr.net

Запропоновано алгоритм дослідження висловлювань у формі виправдовування, схвалення, заперечення збройної агресії РФ із дотриманням етичних принципів об'єктивності й неупередженості.

Ключові слова: об'єктивність; неупередженість; виправдовування; схвалення; заперечення.

Linguistic expertise of military texts: ethical principles

Iryna Savchenko, Olha Sydorenko

The article proposes an algorithm for the study of statements in the form of justification, approval, denial of the armed aggression of the Russian Federation in compliance with the ethical principles of objectivity and impartiality.

Keywords: objectivity, impartiality, justification, approval, denial.

У березні 2022 року Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 436² «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» [1]. Відповідно до змісту зазначеної статті перед експертом-лінгвістом ставиться завдання з'ясувати, чи містяться у спірному тексті висловлювання, зокрема у формі виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році. З одного боку, таке завдання вимагає від експерта застосування відповідного методологічного інструментарію щодо нового предмета дослідження, а з іншого — залишатися об'єктивним і неупередженим в умовах війни, коли інформація стосовно країни-агресора може викликати негативно-оцінне ставлення, сприйматися як деструктивна, ворожа, протиправна.

Об'єктивність і неупередженість є провідними принципами професійної етики судового експерта. Об'єктивність визначається тим, що експерт проводить дослідження і формулює висновки, «незважаючи на <...> свої політичні погляди,

ідеологічні, релігійні або інші переконання»; неупередженість — «уникнення демонстрації власних політичних переконань чи поглядів» [2, с. 10]. За словами І. Петрової та Г. Спіциної, об'єктивність і неупередженість «є запорукою принципової стійкості та самостійності в судженнях» [3, с. 115]. В наведених трактуваннях акцент робиться переважно на моральних якостях судового експерта. Нам імпонують погляди Л. Ароцкера, який морально-етичні принципи екстраполював у методологічну царину судово-експертної діяльності. Об'єктивність судового експерта він розглядав у діалектичному зв'язку із такими поняттями, як неупередженість та самостійність, підкреслюючи до того ж значущість глибокого наукового підходу до розв'язання завдань судової експертизи. У статті «Про етику судового експерта» Л. Ароцкер наголошував, що експерт має бути незалежним і самостійним у своїх судженнях із будь-якого питання, що стосується справи, а «основною його висновків мають бути лише наукові дані та результати його власних досліджень» [4, с. 139], до того ж висновок судового експерта має відбивати його внутрішнє переконання,